

[Bp] Domenico Sorrentino, *Ekonomia człowieka. Wykładnia i prorocstwo Józefa Toniolo - systematyczne odczytanie na nowo (tytuł oryginalny: *Economia umana. La lezione e la profezia di Giuseppe Toniolo: una rilettura sistematica*, tłum. z wł. Krystyna Kozak, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa 2023, 452 strony (ISBN 978-83-211-2065-2)*

Giuseppe (Józef) Toniolo (1845-1918), beatyfikowany w 2012 roku, salezjanin, ekonomista i socjolog, należy do grona koryfeuszy katolickiej nauki społecznej. Prezentowana monografia stanowi studium jego myśli społecznej, które jest dziełem biskupa Domenico Sorrentino, posiadającego wykształcenie teologiczne i politologiczne. Autor monografii z ogromną wnikliwością analizuje *Traktat o ekonomii społecznej* i inne pisma Toniolo, tworząc swego rodzaju syntezę jego wizji życia ekonomicznego i społecznego, i jednocześnie uzasadniając nazywanie go „prorokiem” encykliki *Rerum novarum*. Nicią przewodnią tej wizji jest bowiem etyka postrzegana jako wewnętrzny czynnik praw ekonomicznych. Wedle Toniolo, nie istnieje *homo oeconomicus* jako kategoria odrębna, wszak każda autentyczna gospodarka domaga się afirmacji integralnej antropologii.

Wydaje się, że bp Sorrentino z niemałą starannością odczytał myśl Toniolo, akcentując w niej niezwykle znaczenie związku między etyką a ekonomią. Swoją analizę zawarł w dwudziestu trzech rozdziałach, poprzedzonych oczywiście *Wprowadzeniem* i zwieńczonych *Podsumowaniem*. Dla ułatwienia lektury książki, której

głównym zamysłem jest „systematyczne odczytanie na nowo” przesłania społecznego Toniolo, zamieszczona została przedmowa nosząca tytuł: *Prezentacja*. Napisał ją Stefano Zamagni, profesor ekonomii na Uniwersytecie Bolońskim, prezes Papieskiej Akademii Nauk Społecznych. Uwagi Zamagniego są bardzo cenne, gdyż ukazują ścieżki, którymi należy pójść, aby właściwie zrozumieć treść książki. Niejako podpowiada potencjalnemu czytelnikowi, że jej Autor, podejmując na nowo z krytyczną wnikliwością myśl Toniolo, apeluje o przywrócenie w sferze publicznej zasady daru jako bezinteresowności. W jego przekonaniu kultura obdarowywania jest jedną z przesłanek koniecznych, aby państwo i rynek mogły funkcjonować w służbie dobra wspólnego. Zamagni kończy swoją przedmowę bardzo interesującym spostrzeżeniem, które niewątpliwie świadczy o doniosłości wizji życia ekonomicznego i społecznego w ujęciu Toniolo. Autor *Prezentacji* pisze bowiem co następuje:

„Wiek XX wszystko miał sprowadzić albo do rynku kapitalistycznego albo do państwa lub też co najwyżej do połączenia działań tych dwóch podstawowych instytucji, w zależności od sympatii ideologiczno-politycznych różnych aktorów społecznych. Dzisiaj mamy już świadomość, że dwubiegunowy paradygmat państwo-rynek zakończył swój historyczny bieg, a my kierujemy się ku modelowi porządku społecznego trójbiegunowego: państwo-rynek-wspólnota, czyli: publiczne-prywatne-obywatelskie. Nowoczesność opierała się na dwóch filarach: zasadzie równości, zapewnianej i legitymizowanej przez państwo, oraz zasadzie wolności, którą umożliwił rynek. Ponowoczesność spowodowała wyłonienie się trzeciego filaru - wzajemności, która w praktyce przekłada się na zasadę braterstwa” (s. 11).

Nie bez słusznych racji można w rozważaniach bpa Sorrentino widzieć nie tylko swego rodzaju relekturę pism Toniolo, ale także ich treściowe rozwinięcie w kontekście ponowoczesności. Poszczególne rozdziały podejmują między innymi takie tematy, jak: *Motywy działalności ekonomicznej*, *Ekonomia chrześcijańska*, *Logika ekonomii*, *Podstawy ekonomii społecznej*, *Polityka ekonomiczna czy zagadnienia: wytwórczości przemysłowej, dystrybucji wyprodukowanych dóbr, obiegu bogactwa, historyczno-geograficznego rozwoju handlu*. Dla katolickiej nauki społecznej ważne są również problemy poruszane w rozdziałach opatrzonych tytułami: *Od ekonomii monetarnej do ekonomii kredytowej*, *Socjalizm między protestem a ideologią*, *Demokracja chrześcijańska* (chodzi o jej społeczną wizję w politycznym ujęciu) i *Program społeczny* (dotyczy reform ekonomicznych i etyczno-obywatelskich).

Toniolo może być uznany za proroka na wskroś etycznych zasad niezbędnych dziś w życiu ekonomicznym: równości, wolności i wzajemności. W tym kontekście Autor książki konstatuje, że wedle Toniolo, etyka chrystologiczna czy przynajmniej chrystotypiczna, jest po to, by pozytywnie wpływać na całokształt zdrowia procesów ekonomicznych. Dalej można przeczytać opinię o przekonaniu, jakie żywił Toniolo, że chrześcijańska wizja życia prowadzi do pełni wizję człowieka i obiektywną etykę uniwersalną. Ta prawda jest dla bpa Sorrentino „wielką tajemnicą inspirującą również do odnowy ekonomii. Stanowi dzisiaj wartościowe

dziedzictwo i nie ma powodów, by z niego rezygnować. Wizja ta jest ciągle możliwa do wykorzystania z mocą pewności, że nie tylko należy do wiary, ale jest również racjonalna i historyczna, byleby była wyrażona w pokorze dialogu konsekwentnego i szczerego” (s. 432-433).

Chociaż omawiana książka posiada niekwestionowane walory naukowe, zasługujące na uznanie, zwłaszcza na niwie katolickiej nauki społecznej, to jednak - jak jest to przyjęte w recenzjach/omówieniach - trzeba także wspomnieć o jej słabych stronach. Należy od razu zaznaczyć, że pod względem redakcyjnym nie budzi ona zastrzeżeń. Nie mogło być inaczej, wszak edycją książki zajęło się doświadczone wydawnictwo, jakim jest Instytut Wydawniczy PAX. Ale można mówić o pewnych niedociągnięciach. „Pechowa” okazała się strona 95, na której widnieją błędy. Zawiera ona informację, że w XIX wieku prekursorem niemieckiej szkoły etyczno-społecznej był Gotthard Kettler, biskup Moguncji. Jest to oczywiście pomyłka. Powinno być: Wilhelm Emanuel von Ketteler. Przywołany Gotthard Kettler, żył w XVI wieku i należał do inflanckiego Zakonu Krzyżackiego. Jego bratem był Wilhelm Kettler, biskup Münster. Ponadto wśród działaczy i teoretyków katolickiej szkoły etyczno-społecznej wymieniony został: le Mun. A powinno być: Albert de Mun. Na tej samej stronie widnieje błędna pisownia nazwiska: Le Pley, gdyż ma być: Le Play. W sumie są to drobne potknięcia, ale mogłoby ich nie być, gdyby Wydawnictwo dokonało bardziej wnikliwej korekty.

W sumie można odnieść wrażenie, że polskie wydanie książki zostało przygotowane w pośpiechu. Zaje się, że przekładu z języka włoskiego dokonano na przysłowiowym kolanie, więc trudno się dziwić, iż w tekście pojawiły się pewne przeoczenia względnie usterki. Od razu jednak należy zaznaczyć, że wspomniane niedociągnięcia w niczym nie osłabiają wartości książki, jej etycznego przesłania. Zachęca ona i przynagla do odnowy ekonomii w duchu solidarności i braterstwa. Józef Toniolo należy do grona inspiratorów takiej właśnie ekonomii. Powinni więc zainteresować się nią przede wszystkim młodzi ekonomiści, przedsiębiorcy i ci wszyscy, którzy mają realny wpływ na działalność gospodarczą.

Książkę warto przeczytać tym bardziej, iż wpisuje się ona w obecnie realizowaną inicjatywę o nazwie «Ekonomia Franciszka». Chodzi o nieformalny międzynarodowy ruch młodych (poniżej 35 roku życia) ekonomistów, przedsiębiorców, aktywistów i promotorów zrównoważonego rozwoju gospodarczego. «Ekonomia Franciszka» (nazwa dotyczy św. Franciszka z Asyżu) powstała w następstwie listu otwartego papieża Franciszka z 1 maja 2019 roku, skierowanego do młodych ekonomistów i przedsiębiorców, w którym wskazał na potrzebę nowego sposobu rozumienia gospodarki w duchu św. Franciszka z Asyżu. List papieski był zaproszeniem młodych do Asyżu, by wzięli udział w spotkaniu zatytułowanym: *Ekonomia Franciszka. Młodzi ludzie, pakt, przyszłość – Asyż 2020*. Ze względu na pandemię Covid-19 spotkanie nie odbyło się w pierwotnym terminie, tj. w 2020 roku, lecz dopiero w dniach 22–24 września 2022 roku. Dzięki tej inicjatywie, będącej międzynarodowym ruchem społecznym ludzi młodych, podejmowane są próby zawarcia

„paktu” na rzecz ekonomii tak przeprojektowanej, by stała się wrażliwa na dramatyczne problemy, takie jak nierówność, ubóstwo i niestabilność ekologiczna. O takiej właśnie ekonomii, ekonomii człowieka, marzył ks. Józef Toniolo. Dobrze się stało, że jego myśl doczekała się pogłębionej analizy, o czym świadczy niniejsza książka.

Jan Mazur *OSPPE*